

АНДРІЙ КРАВЧЕНКО
(Полтава)

УРАХУВАННЯ ТИПОЛОГІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розглянуто основні положення, пов'язані з необхідністю врахування типологій особистості у процесі виховання курсантів військового навчального закладу з метою підготовки висококваліфікованого військового професіонала.

Ключові слова: курсант, виховання, типології особистості, військовий навчальний заклад.

Нові підходи до організації виховання передбачають максимальне врахування духовного і творчого потенціалу молодої людини, вироблення стійких механізмів самовиховання та самовдосконалення.

Сучасні педагогічні технології враховують соціальні та психологічні аспекти виховання, особливості навчально-виховного процесу у військовому закладі, варіативність і різноплановість моделювання педагогічних ситуацій.

Вони ґрунтуються на гуманістичних цінностях, спрямовані на підвищення моральності, враховують не лише раціональну, а й суттєву сферу особистості майбутнього офіцера.

Метою дослідження є узагальнення основних типологій особистості та необхідність урахування їх при проведенні індивідуально-виховної роботи як з окремими курсантами, так і з курсантськими колективами військового навчального закладу.

Організація виховної роботи у військовому колективі не представляється можливою без врахування типів особистості. В науці існує багато типологій, в основу яких покладені різні ознаки: біологічні, якісно-людські види діяльності. Французький психолог Ле Сенном виділяє типи за темпераментом: нервозний, холеричний, сангвінічний, флегматичний. Італієць А. Сцонді спирається та теорію З. Фрейда і бере за основу класифікації людей патологічні ознаки: істеричний, депресивний, садистичний, епілептичний. Не можна погодитися з думкою, що професійна діяльність має психопатологічний характер, але в житті це буває. Особистісно-орієнтоване виховання офіцера повинне попереджувати і виключати ці прояви [2, с. 56].

Популярною типологією особистостей, яка знайшла практичне використання, є типологія американського психолога Дж. Холланда. Він виділяє шість типів: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, стандартний, підприємницький, артистичний. Кожен із цих типів характеризується за певним інтелектуальним розвитком, характером, темпераментом, інтересами. Вибір професії, на думку вченого-психолога, зводиться до пошуку професійної групи з відповідною орієнтацією і специфічними особистісними якостями [2, с. 56].

Прикладне значення мала типологія стосунків, висвітлена у психолого-педагогічних працях. Науковці виділяють поняття "дуальних" і "недуальних" стосунків. Для того, щоб бути захищеним і мати можливість творчо реалізуватися, кожен тип повинен знайти свою половину, тобто доповнюючий тип

особистості. “Дуал” служить ніби продовженням першого типу, він бере на себе ініціативу і відповідальність там, де першому тяжко, і надає йому допомогу і підтримку. Цей зв'язок сам по собі є дуже цінним, оскільки він зберігає і поновлює життєву енергію обох типів. Дуже важливі стосунки є і в педагогіці, “учитель-учень”, “офіцер-курсант”. Розглядаючи недуальні стосунки, А. В. Букалов і А. Г. Бойко виділяють їх типи. У прикладному значенні знання цих типів викликає інтерес і може мати практичне застосування.

Розглядаючи проблему професійної типології, деякі дослідники виходять із того, що будь-яка людина поступово набуває особистих якостей, властивих її професії. Особливості праці, режим життєдіяльності, вимоги професії визначають діапазон інтересів, ціннісних орієнтацій, установок; вони ж обумовлюють розвиток фахових здібностей поведінки і спілкування. Досліджуючи питання щодо професійних типів, М. Я. Басов зазначав, що “... кожен із них має своє обличчя, свої характерні риси, за якими ми впізнаємо їх у житті при першій зустрічі з ними. Кожна професія має свій штамп” [1, с. 17]. А. А. Бодальов також говорить, що професія створює певну установку в сфері “людина-людині”: “При тривалому занятті тим чи іншим видом діяльності тенденція відображати інших людей з певної точки зору може стати у людині стійкою, перетворитися на професійну звичку” [1, с. 168]. Отже, специфічний спосіб життя і зміст діяльності формують професійний тип особистості. З іншого боку, у людей складаються стереотипні уявлення про ті чи інші професійні типи. Однак розглядати типологічні психофізіологічні особливості як основу для формування професійної придатності недостатньо. Цей процес супроводжується формуванням особистості, становленням її індивідуально своєрідних та неповторних рис.

Організовувати та проводити виховну роботу у військовому колективі неможливо без урахування основних положень теорії виховуючих стосунків. Це дає можливість визначати коло оптимальних виховних впливів у специфічному військовому середовищі.

При цьому важливим компонентом виховання у військовому колективі є врахування таких основних принципів: педагогічного, оптимізму, поваги до виховання, розуміння душевного стану вихованця, розкриття мотивів і зовнішніх обставин його вчинків та зацікавленість у його долі [5, с. 11]. У вихованні курсантів військового навчального закладу кожен прийом виховного впливу поєднує в собі особливості створеної педагогічної ситуації та зміст почуттів, думок і нових мотивів поведінки, що виникають при цьому. Для вибору потрібного прийому необхідно визначити характер і душевний стан, робити психологічний аналіз поведінки і вчинків у тісному зв'язку з якостями особистості курсанта. Дії та поведінка офіцера-командира та вихователя повинні обов'язково викликати емоційний відгук, створити нове становлення до певного виду його життєдіяльності. В кожній педагогічній ситуації великого значення набувають зміст спілкування, інтонація, міміка, постава офіцера, а в цілому – ті виховуючі стосунки, які створюються при цьому. Шаблонні стереотипи поведінки офіцера викликають нудьгу, притупляють чуттєвість, не дають бажаних результатів. Ще А. С. Макаренко неодноразово підкреслював значення здивування, контрасту між очікуваною і дійсною поведінкою вихователя і сам блискуче цим користувався. Однак він зауважував, що це не повинно перетворюватися на самоціль і переслідування за зовнішнім ефектом. Уплив неочікуваності повинен супроводжуватися утворенням орієнтованого рефлексу, який сприяє появі нових, позитивних стереотипів поведінки. Взаємостосунки

між офіцером і курсантом супроводжуються утворенням цілої гами почуттів, думок і мотивів поведінки. Офіцер-вихователь, оволодіваючи різноманітними прийомами педагогічного впливу, відкриває для себе широкі можливості для формування тих виховуючих стосунків, які дають бажані результати. Прийом, за визначенням Е. Ш. Натанзон, “це спосіб організації певної педагогічної ситуації, при якій на основі відповідних закономірностей у вихованців виникають нові думки і вчинки, що спонукають їх до позитивних вчинків і переборення своїх недоліків” [5, с. 7]. Е. Ш. Натанзон, проаналізувавши педагогічну спадщину А. С. Макаренка, виділила тридцять прийомів педагогічного впливу, що мали місце в його теорії і практиці. Ці прийоми поділяються на дві групи – створюючі і гальмуючі. Створюючі прийоми коректують поведінку вихованця на основі позитивних почуттів (радості, вдячності, віри в свої сили та ін.); вони сприяють розвитку нових позитивних якостей, які пригнічують негативні і стають провідними в поведінці і в життєдіяльності. Гальмуючі прийоми збуджують переважно негативні почуття (сорому, ніяковості, розчарування та ін.); вони сприяють переборенню негативних якостей і розчищають ґрунт для розвитку позитивних. Останній прийом, “вибух”, може бути створюючим або гальмуючим, залежно від того, на яких емоціях і почуттях він базується – позитивних чи негативних [5, с. 8-9]. Більш цінними були створюючі прийоми, оскільки позитивні емоції і почуття збільшують енергетику організму, дають вихід на загальний, мажорний настрій і врешті-решт – на здоров’я курсантів.

Виховання у військовому колективі потребує врахування основних положень теорії колективу, які сформулювали С. Т. Шацький, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, В. М. Сорока-Росинський, С. М. Риверс, Н. П. Шульман, І. П. Іванов, В. А. Карановський, О. А. Захаренко, М. Й. Варій та ін. Це положення про етапи розвитку колективу, про наявність традицій у ньому, про перспективні лінії, мажорний настрій, символіку, атрибутику, дисципліну та ін.

Виховна робота у військових підрозділах вимагає глибокого вивчення особистості кожного курсанта, іноді досягти значних змін у його свідомості і поведінці буває дуже важко. Для цього часто необхідне поєднання різних прийомів педагогічного впливу, іноді відразу декількох. У різних ситуаціях виникає необхідність застосувати такі прийоми: моральна підтримка і укріплення віри у власні сили, організація успіху у військовій підготовці, залучення до цікавої діяльності, довір’я, попередження, осуд, байдужість, натяк, іронія, гумор та ін. Прийоми коригують поведінку вихованця, вони суттєво доповнюють методи виховання.

Виховання особистості майбутнього військового професіонала передбачає необхідність формування виховуючих стосунків. Саме педагогічно доцільні, високоморальні, гуманні виховуючі стосунки, за визначенням А. М. Бойко, сприяють поглибленню демократії, утвердженню нових вимог до кадрів і вирішенню завдань перебудови системи народної освіти [4, с. 25]. Така взаємодія “забезпечує активний саморозвиток особистості кожного учня” [3, с. 31-32]. Отже, виховуючі відносини – одна з необхідних передумов не тільки всебічного розвитку, а й саморозвитку. Формування виховуючих стосунків актуальне і для військового середовища, його не можна уявити без знання закономірностей розвитку особистості. Тому роботи вчених із проблем стосунків, діяльності, спілкування набуває особливо важливого значення у військових колективах. У зв’язку з цим ураховувалися різноманітні аспекти вікової психології, психології вищої школи, психології праці вчителя (Н. І. Лаптьєв,

А. А. Бодальов, Л. С. Виготський, Н. А. Леонт'єв, Н. В. Кузьміна, В. Ф. Моргун, В. І. Мясищев та ін.).

Організація виховання курсантів у військовому колективі неможлива без урахування типів стосунків за класифікаціями А. М. Бойко – змісту навчально-виховної діяльності (гармонійно-творчий, гармонійно-репродуктивний, обмежено-евристичний, однобічно-репродуктивний, а також небажані типи – ситуативний та конфронтаційний); за способом формування (вербально-інформаційний, вербально-організаційні та організаційно-практичні); з організації взаємодії (фронтально-групові, диференційно-колективні, індивідуально-колективні); за семантикою, з урахуванням емоційно-вольової сфери вихователя (перша група: оцінювально-вольові, оцінювально-захисні, оцінювально-доганні; друга група: об'єктивно-оцінювальні, оцінювально-регулюючі, оцінювально-порівняльні; третя група: оцінювально-стимулюючі, оцінювально-надихаючі, оцінювально-конструктивні); а також за характером стосунків (наступальні, офіційно-авторитарні, взаємопоступальні, поважально-вимогливі, дружньо-довірливі, взаємоповажальні); за метою і спрямованістю взаємодії (формальні, неформальні, особистісно спрямовані) [3, с. 109]. У процесі особистісно зорієнтованого виховання у військовому колективі важливо формувати стосунки вищого рівня, не висловлювати і не допускати прояву стосунків негативного типу.

Важливим у роботі офіцера-вихователя є знання моделей, які визначають якості способу взаємодій із вихованцями (“оптиміст”, “талант”, “артист”, “умілець”, “ерудит”, “об'єктивіст”, “душа-людина”, “затійник”) [3, с. 111]. Офіцер-вихователь повинен також урахувати різні виховуючі стосунки (співпідпорядкування, співробітництва і співтворчості). При цьому необхідно знати, що співробітництво – “це взаємодія, яка спирається на співпідпорядкування, але при якому вчитель і учні об'єднані як рівноправні партнери сумісним діалогом, спрямованим на диференційовано-колективні форми взаємодії” [3, с. 125- 126]. Найвищим рівнем виховуючих стосунків є співтворчість – “суб'єкт-суб'єктна взаємодія, під час якої педагог і учні об'єднані творчим діалогом – пошуком нерозкритих потенційних можливостей навчально-виховного процесу. З метою активного саморозвитку і самовираження особистості ..., а також виявлення кращих духовних якостей, всього арсеналу педагогічних засобів і творчих здібностей учителя та учня” [4, с. 85].

Спираючись на багаторічний досвід навчально-виховної роботи з курсантами військово-навчального закладу, ми дійшли висновку про важливість урахування класифікації прийомів виховання за рівнем взаємодії. Особливо цінним для використання є найвищий рівень цієї класифікації, оскільки він дає вихід на позитивні емоції і на створення емоційного комфорту при спілкуванні офіцера і курсанта. Суттєвим для цієї проблеми є положення про те, що процес формування виховуючих стосунків містить ряд етапів формування особистості самого вихователя з метою досягнення високого професіоналізму, вершин педагогічної творчості і глибокої компетентності у формуванні військового колективу. Для цього необхідно враховувати дійсні мотиви вчинків курсантів, стадії розвитку військового колективу, можливі реакції на ті чи інші прийоми переконання; знати вікові та психологічні особливості, сімейне виховання кожного курсанта, основні впливи на нього військового колективу. Уміти переконувати, аргументувати докази, аналізувати факти, дотримуватися логіки суджень, планувати перспективу, співпереживати і співчувати, критич-

но аналізувати свою діяльність, визнавати помилки і бути завжди доброзичливим. Виходячи з цих же положень, офіцер не повинен допускати неповаги до особистості курсанта, постійно підвищеного тону, безпринципності, помилок при виявленні мотивів учинків, при використанні заохочень і покарань, необ'єктивності, порушення педагогічного такту, злопам'ятства, дистантності у стосунках та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Басов М. Я. Особистість і професія / М. Я. Басов. – М., 1986. – 235 с.
2. Борисова Е. М. Індивідуальність і професія Знання / Е. М. Борисова, Г. П. Логінова. – М., 1991. – № 11. – 79 с.
3. Бойко А. М. Теорія і методика формування виховних відносин в загальноосвітній школі / А. М. Бойко. – К. : Вища школа, 1991. – 266 с.
4. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А. М. Бойко. – К., 1996. – 230 с.
5. Натанзон Е. Ш. Прийоми педагогічного впливу / Е. Ш. Натанзон. – М., 1972. – 217 с.

АНДРЕЙ КРАВЧЕНКО

УЧЕТ ТИПОЛОГИЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАНИЯ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Рассмотрено основные вопросы, связанные с необходимостью учета основных типологий личности в процессе воспитания курсантов военного учебного заведения с целью подготовки высококвалифицированного военного профессионала.

Ключевые слова: курсант, воспитание, типологии личности, военное учебное заведение.

ANDRY KRAVCHENKO

CONSIDERING TYPOLOGY OF PERSONALITY DURING TRAINING CADETS OF MILITARY INSTITUTION

Considered the basic positions, which are related to the need of consideration typology of personality during training cadets of military college to prepare highly qualified military professionals.

It is noted that new approaches to the organization of training involve maximum consideration of spiritual and creative potential of young person, development steady mechanisms of self-education and self-improvement.

Modern educational technologies take into consideration social and psychological aspects of education, features of the educational process in the military establishment, variation and diversity of simulation pedagogical situations.

They are based on humanitarian values, aimed at improving the morality, considering not only rational sphere but also personality of future officer.

The article emphasizes that it is impossible to organize and conduct educational work in the military personnel without taking into consideration the main positions of the theory of educational relationship. It gives an opportunity to define optimal educational influence on specific military sphere.

An important educational component in military staff is taking into consideration the following basic principles: pedagogical optimism, respect for education, understanding the state of mind of the student, disclosure of external circumstances and motives of his actions and interest in his fate. During the education of cadets of the military establishment every method of educational influence combines the features of created pedagogical situation and content of feelings, thoughts and new motives of behaviour that appear.

Educational work in military units requires a deep study of every student personality; sometimes it is very hard to attain significant changes in his behaviour and conscience. To achieve this, the combination of different methods of pedagogical influence is required. Dif-

ferent situations require using the following techniques: moral support and strengthen faith in their own abilities, organization of success in military training, involvement in interesting activities, trust, warning, censure, indifference, allusion, irony, humour and so on. Such techniques correct student's behaviour, they enlarge methods of education. Education of future military professional involves the necessity to form educational relationship.

In such a way the necessity of taking into consideration the classification of educational techniques by the level of interaction is determined. The most important for usage is the highest level of this classification because it provides positive emotions and creates emotional comfort during communication between an officer and cadet. Essential to this problem is the proposition that the process of formation the educational relationship involves a number of stages of formation teacher's personality aimed at achieving a high level of professionalism, the top teaching creativity and deep competence in the formation of a military staff. It is necessary to consider the real motives for cadet's actions, the stages of development of military collective, possible reactions to certain techniques of persuasion; to know age and psychological characteristics, family education of each cadet, how the military collective influence on him. To be able to persuade, argue the evidence, analyse the facts, follow the logic reasoning, planning perspective, empathize and sympathize, critically analyse own activity, admit mistakes and always be friendly.

Keywords: *cadet, education, typology of personality, military institution.*

Одержано 22.06.2014, рекомендовано до друку 29.08.2014.